

Etnobotànica i origen bíblic de la Humanitat

L'arbre del coneixement, la fruita prohibida i el sexe

Daniel Climent

Professor de Ciències

INTROITO

Les concepcions sobre el sexe impregnen la cultura, l'art, la llengua i els costums. I en eixe sentit la literatura, la lingüística, l'exegesi, la pintura o l'escultura tenen molt a oferir. A l'igual que ho tenen l'anatomia, la fisiologia, la bioquímica o l'antropologia. És més, entre la pretesa neutralitat de la biologia, els cànctics a la correcció moral de l'ètica, i la morbositat clandestina lligada a la ignorància, existeix un camp ben ample en què el sexe se'ns presenta de múltiples formes, artístiques i lingüístiques incloses. I algunes d'elles les trobem en els llibres sagrats. Com la Bíblia.

Però, un moment: ¿un text bíblic, per a parlar del sexe? ¿Que no propugnem un ensenyament laic? Clar que sí, però laïcitat no equival a incultura; i conèixer la Bíblia (o l'AlCorà, tant se val) no vol dir creure-se-la, ni seguir aquells que les voldrien imposar com a norma social.

La Bíblia és un referent cultural de primer ordre que avui dia està en perill d'ignorància col·lectiva; i treballar-la en àmbits diferents de l'assignatura de Religió (que ací, malauradament, està segregada per la "catequesi") pot contribuir a <normalitzar-la> culturalment; com passa amb el <tema del sexe>.

Així que intersectar ambdós temes tabús suposa una aventura no tan sols educativa sinó també didàctica. En eixe sentit, establir sinestèsies entre llengua, mitologia i comportament, entre història, ciència i ètica, obri portes potencialment molt fructíferes.

SINESTÈSIES

Aquest article forma part d'una sèrie amb el nom de Sinestèsies. El concepte al·ludeix a l'establiment de relacions entre camps sensorials diferents. De fet, l'etimologia de la paraula així ho indica: del grec *syn-* (junt), *-aesthesia* (sensació), que ve a dir sensacions compartides (i com an-estèsia vol dir sense sensacions).

La sinestèsia pot ser recurs literari, una metàfora que relaciona diferents camps sensorials; locucions nominals com <música dolça>, <plorar amargament>, <besar amb la mirada>, <roig cridaner>, <silenci d'or>, o <melodia trista>, en serien exemples.

Una altra accepció és de caràcter fisiològic: la desviació de l'estímul procedent d'un sensor cap a un decodificador diferent del que habitualment interpreta el senyal. De fet, hi ha persones que senten els colors, oloren els sons o per a les quals determinades paraules fan

de disparadors salivals i sentir sabors. Eixes són les dues accepcions canòniques del terme sinestèsia.

Però potser podríem fer-ne ús, d'aquesta idea, i ampliar-la al camp de l'educació: explorar la possibilitat d'impulsar relacions intel·lectuals i emotives entre disciplines o entre camps cognitius dotats de lògiques aparentment inaccessibles des de fora.

No es tracta d'una interdisciplinarietat dirigida, sinó més aïna d'una transdisciplinarietat induïda, d'un estil d'ensenyar-aprendre que valore la mirada transgressora capaç d'anar "més enllà" de la gàbia disciplinar; d'estimular les connexions directes i automàtiques entre camps distants, activar les antenes de captació de relacions i mirar de manera diferent.

Perquè hi ha paraules, contextos, imatges, símbols o arguments que tot i que formen part d'un camp temàtic són susceptibles d'il·luminar-ne uns altres de ben diferents i d'establir-hi connexions; i de superar els límits de la pròpia assignatura per connectar, i fins i tot <conquerir>, uns altres camps epistemològicament distants.

I conquerir-los per injectar-hi un nou DNA, a la manera dels virus, o per iniciar-hi reaccions en cadena similars a les de la física nuclear.

Perquè totes les disciplines són <radioactives> i susceptibles de ser fisionades si reben un <neutró> inquisitiu amb la velocitat i la trajectòria adequades. I els llançaments sinestèsics, en impactar sobre un altre camp de coneixement poden no tan sols <enganxar-s'hi>, sinó també dissociar-lo i produir nous <neutrons> que es dirigisquen a uns altres camps amb similars resultats i iniciar reaccions en cadena generadores de noves energies i aplicacions.

Explorem-ne un cas.

L'ARBRE DEL QUAL ESTAVA PROHIBIT MENJAR-NE LA FRUITA

Tot i que Billy Wilder ja ens advertia que *La temptació viu dalt*, aquesta no sempre adoptava la forma de Marilyn Monroe. De fet, i si fem cas al Gènesi 3 era una serp parlant la que des de dalt d'un arbre incitava a menjar un fruit prohibit. Però, ¿de quin arbre i de quin fruit es tractava? Segons se'ns informa, un tal Senyor-Déu,

(2:9) "va fer créixer al mig del Jardí l'arbre de la vida i l'arbre del coneixement del bé i del mal"

Al front hi havia posat el primer home, Adam, al qual li va dir, abans de crear la primera dona:

SINESTÈSIES

(2:16) “Pots menjar dels fruits de tots els arbres del jardí.

(2:17) “Però no menges del fruit de l'arbre del Coneixement del bé i del mal, perquè el dia que en menges, tingues per cert que moriràs.”

Aquests passatges bíblics obrin la possibilitat de fer enllaços sinestèsics entre camps tan distants com l'etnobotànica, la lingüística i la història de la pintura. I també amb la biodiversitat i la sistemàtica. Anem a vore-ho.

(2:19) “El Senyor-Déu va modelar amb terra tots els animals salvatges i totes les aus, i els va presentar a l'home, per vore quin nom els donaria: cadascun dels animals havia de portar el nom que l'home li posara”.

(2:19) “L'home va donar un nom a cadascun dels animals domèstics i salvatges i a cadascun dels ocells; però no va trobar una ajuda que li fes costat.”

La veritat és que això de fer de Linné *avant la lettre* era una faena desproporcionadament gran, i Senyor-Déu li va donar a Adam una companya, Eva. No se sap de ben cert com es van conèixer. I eixe buit ha propiciat que alguns anglesos afirmen que Adam es va presentar a Eva amb un palíndrom, amb una d'eixes frases que es poden llegir igual en els dos sentits: *Madam, I'm Adam*.

Però, com que la Bíblia no en diu res, millor ho deixarem córrer.

En qualsevol cas, allí tenim a la parella, sense massa coses a fer a banda d'iniciar la biologia sistemàtica; això sí, aclaparats per la immensitat de la quantitat d'animals que havien d'anomenar (alguns dels quals a molta distància, no fóra que acabaren devorats i sense poder complir la faena encomanada; i probablement amb ganes de fer moltes més coses que no tan sols inventar noms.

Adam i Eva al Jardí d'Edén. Johan Wenzel Peter. Pinacoteca Vaticana.

Un bon motiu per identificar plantes i animals, climes i biomes que representen potencials cadenes tròfiques i un llarg etcetera de caràcter biogeogràfic, ecològic i, clar, artístic.

No tinc dubtes que la zoonímia és ben interessant, però probablement els dos únics habitants del planeta voldrien fer també més coses, algunes de les quals no cal especificar. Però, ¡ves per on!, dels possibles motius de conversa, el narrador bíblic se'n va fixar només en un. I resulta que no és de caràcter zoològic ni anatòmic, sinó etnobotànic. Però pecaminós; ¡comencem bé!

Perquè és una fruita, i prohibida per a més inri, la que catalitza la relació entre Adam i Eva; un fruita presentada bíblicament com a vehicle del primer pecat i de tots els nostres mals. Una fruita, val, però ¿quina?

Avancem un poc en la lectura d'eixos primers instants del gènere humà.

El Gènesi 3 descriu un curiós diàleg entre una serp parlant i la primera dona, Eva; la qual, pel que sembla, ja ha sigut informada d'això de l'arbre i la fruita prohibida.

La serp li diu que Déu (ja no és “Senyor-Déu”, sinó simplement “Déu”) “va de farol”, i que si mengen la fruita prohibida no moriran:

(3:5) “Déu sap que, si un dia en menjàreu, se vos obririen els ulls i seríeu com déus: coneixeríeu el bé i el mal.

(3.6) Aleshores la dona, veient que el fruit de l'arbre era bo per a menjar, que feia goig de veure, i que era interessant això de tindre coneixement, en va collir un i se'l va menjar; i li'n va donar també al seu home, que el menjà amb ella.”

De moment tenim la certesa que al Déu bíblic no li agradava que els humans adquiriren coneixement ni que el pecat es poguera menjar (¡clara sinestèsia, ves per on!); però ens queda la pregunta clau ¿quina era la fruita prohibida? I, més encara, la idea que es tenia sobre el fruit prohibit, ¿s'ha mantingut o ha canviat al llarg del temps?

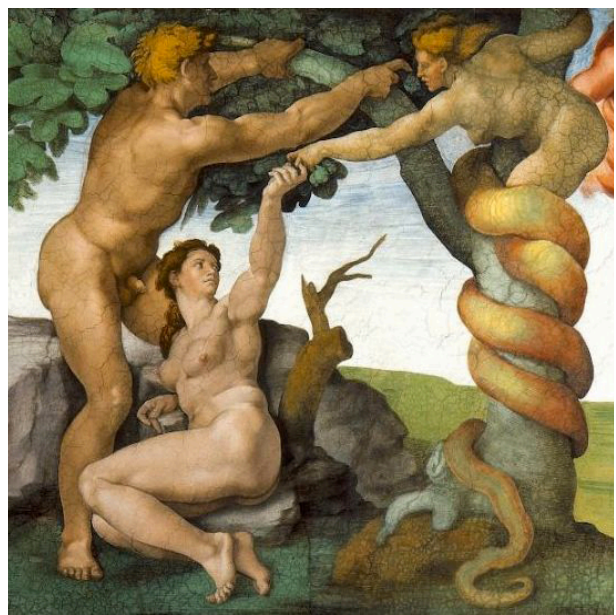
DE LA FIGUERA A LA FIGA

Inicialment, molts autors, exegetes i artistes plàstics van optar per associar la fruita prohibida a la figa; potser perquè eren de figuera les fulles amb què es van cobrir, avergonyits, després d'haver menjat el fruit prohibit:

(Gènesi 3:7) “van cosir fulles de figuera i se'n feren faldars”.

I, de fet, així ho trobem representat en bona part dels pintors i escultors italians.

Vegem-ne alguns exemples pictòrics.

La temptació. Fresc de Miquel Àngel (c. 1509). Com que l'arbre és una figuera, el fruit en seria una figa, ¿no? Sostre de la Capella Sixtina. Roma.

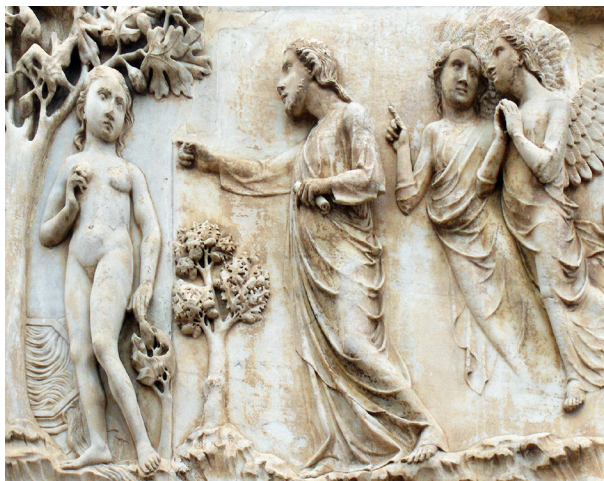

La temptació. Fresc de Rafael Sanzio (c.1510). També aci l'arbre és una figuera. I una seductora Eva ofereix a Adam una saborosa figa. Altrament sorprèn que la serp siga una mena de dona ofídica, una quimera; potser intente ser una representació de Lilith, personatge absent de la Bíblia canònica però present en el folklore jueu d'origen babilònic i encarnació de la dona que no accepta la submissió a l'home. **Volta de la Stanza della Segnatura. Museus**

Si passem al món de l'escultura tampoc ens en falten, d'exemples. Vegem si més no aquest baix relleu de Lorenzo Maitani dedicat a la Creació, a la crugia de l'esquerra de la façana de la catedral d'Orvieto (1310-30; Toscana, Itàlia).

Fragment dedicat a **La temptació.**

En l'escena de l'esq. Eva figura al costat d'una figuera i porta un fruit en la mà, presumiblement una figa.

L'OPCIÓ DE LA POMA

Però si per als artistes plàstics de l'àmbit mediterrani la fruita prohibida era una figa, per a les cultures flamenca, francesa, alemanya o dels Països Baixos n'era un altre, una poma.

I no és d'estranyar, la figuera i la figa els hi eren desconegudes, i per als pobladors d'aquells ambients "el fruit" per antonomàsia era la poma.

Així ho reflecteixen diferents artistes, dels quals només en presentarem un parell de pintors, l'alemany Albrecht Dürer (1471-1528) i el venecià Tiziano (1477-1576), i un grup escultòric d'autor desconegut.

Totes aquestes magnífiques pintures i escultures, no tan sols són dignes d'admiració i d'anàlisi artística, sinó

A **Adam und Eva** (1507), **Albrecht Dürer** ens els presenta amb una poma cadascun. I, a despit de la Bíblia, no representa és un pàmpol de figuera per cobrir els genitals, sinó unes fulles de pomera. **Museo del Prado. Madrid.**

que poden servir per a estudiar morfologia i anatomia del cos humà, i alhora donar unes pinzellades a la zoologia, la botànica, l'ecologia o la distribució geogràfica de les plantes i els altres organismes. Sinestèsies didàctiques, podríem dir-ne.

ETNOBOTÀNICA, SEXE I LENGUATGE POPULAR

L'any 1646 el polígraf anglés Thomas Browne va publicar el llibre *Pseudodoxia epidemica*, que duia per subtítol *Vulgar errors*. Es tractava d'un divertit assaig sobre les creences que eren amplament compartides tot i ser errors fàcils de desmuntar.

Un dels temes sobre els quals s'estenia Browne era el de la fruita prohibida del Paradís; una fruita que, tot i la falta de concreció, apareixia lligada en el llibre del Gènesi a l'Arbre del Coneixement.

En una perífrasi no exempta de sexisme, Browne deia: "... si la temptació de l'home per la dona no con-

Adán y Eva. Tiziano. Museo del Prado. Madrid.
L'artista venecià, potser influït per una visió més nòrdica, presenta la poma com a fruit prohibit que la serp dona a Eva, la qual cobreix els genitals amb fulles de pomera. Mentrestant, Adam els cobreix amb fulles de figuera.

Al **Portail de la Vierge**, a la catedral de **Notre-Dame de París**, aquest relleu representa les escenes del Gènesi que hem comentat. En la primera, Eva és creada a partir d'una costella d'un Adam dorment. En la segona, la parella ha caigut en la temptació i Eva menja una poma mentre n'ofereix una altra a Adam. En la tercera, tots dos són expulsats del Paradís. L'Arbre del Coneixement, a l'escena central, és una pomera i els fruits són pomes. Com en el cas de la pintura de Rafael referida a La temptació, la quimera que està sobre l'arbre, l'híbrid dona-serp, subministra un bon motiu per llançar fils sinestèsics cap a les representacions misògines en la història de l'art, ¿o no?

sisteix en la seducció de les parts racionals, o més altes, per les facultats inferiors, o femenines, o si l'arbre al bell mig del jardí no és aquella part en el centre del cos en la qual fou després ordenat que tinguera lloc la circumcisió en els homes, ho deixem al talmudista”.

Un circumloqui massa enrevesat, sí, per dir-nos que la fruita vedada del Paradís, la fruita de l'Arbre del Coneixement, no era una fruita *in botànica sensu*, sinó que era el sexe. O almenys el sexe plaent, el <luxuriós>. Perquè en la mentalitat de l'Edat Mitjana es creia que prèviament al “pecat original” el sexe era només el reproductiu, per això els “nostres primers pares” anaven inicialment nus i no tenien <vergonya> (¿pensaments pecaminosos, potser?). En altres paraules, segons Browne la figa que Eva li oferia a Adam en el Paradís no era la de la figuera, ja m'entencu.

I tant se val que en compte de figa diguem poma. Perquè, i amb això ve una curiosa connexió amb el lèxic popular: ¿no són eixos fitònims, “figa” i “poma”, els que encara avui dia serveixen per designar popularment els genitals femenins? Pura casualitat, clar que sí, però, ¿veritat que resulta sorprenent?

EL RETORN A LA CIÈNCIA

Disposem, però, d'una versió alternativa. A les primeries del segle XVII l'anglès Francis Bacon impulsava una nova manera d'estudiar la natura a través del que ara anomenem mètode científic. A la seua obra més recixida, *Novum organum*, formulava una reivindicació sorprenent en favor de la ciència, en presentar-la com la millor manera de tornar-nos a un estat edènic. Un estat en què els humans podríem tornar a exercir el domini sobre la natura que Déu va atorgar a Adam en el Paradís original.

En la mateixa línia, el també anglès Robert Hooke va escriure el 1665 a la introducció de *Micrographia*: “Així com al principi el gènere humà va caure per haver provat el fruit prohibit de l'Arbre de la Ciència, nosaltres, els seus descendents, podem recuperar part de la nostra condició primitiva de la mateixa forma, no tan sols mirant i contemplant, sinó també assaborint els fruits del coneixement de la natura, que mai no van estar prohibits”.

Sí, la fruita de l'Arbre del Coneixement, de la Ciència, no tan sols no estava prohibida, sinó que si ens atrevíem a tastar-la ens tornaria a una mena de simbiosi amb la natura.

Potser no importara tant que fóra figa o poma la fruita que impulsara la ciència, però, ¡ves per on! i si ens atenem a la llegenda, va ser la caiguda d'una poma d'una pomera, al voltant de 1680, la que va catalitzar la ment de Newton perquè posara ordre a la Natura. O, com va escriure Alexander Pope per a l'epitafi del gran científic:

La natura i les seues lleis jeien amagades en la nit.

Déu va dir: Que siga Newton! I tot va ser llum.

Però no seria eixa la darrera poma que catalitzaria grans canvis en l'accés al coneixement global per part de la humanitat. El 1976 Steve Jobs va crear el primer ordinador personal i el nom que li va posar va ser justament Apple, “poma”.

Sí, podria haver sigut una figa, però sembla que la poma ha guanyat la partida.

ALGUNES CONCLUSIONS

El viatge sinestèsic ens ha permès recrear figures literàries que formen part del Gènesi i de les idees generatrius de les tres grans religions monoteistes, en la mesura en què comparteixen els personatges. També hem pogut entrellçar lèxic culte i popular, visitar virtualment museus i obres d'art i, en definitiva, eixamplar la base del coneixement d'alumnes i el bagul de recursos didàctics dels professors.

Hem intentat mostrar que es poden tendir <fils d'aranya> subtils però resistents entre camps epistemològics tan distants com la pintura i la literatura, o l'etnobotànica i l'hermenèutica, per posar-ne només uns exemples. I amb eixos fils teixir una teranyina capaç de captar, i de capturar, allò que passa entre les disciplines, entre els cossos tancats de coneixements.

Perquè emetre "fils enganxosos" en múltiples direccions permet construir teranyines culturals en què els símbols, les paraules, les metàfores, junt a les dades i els arguments, vagen formant una xarxa viària en la qual es puga trobar un estímul suplementari per al viatge de la pròpia formació. Inspirats, potser, pels fruits de l'Arbre del Coneixement.

I alhora obrir noves finestres per veure que, més enllà del coneixement estrictament reglat, acadèmic i tan sovint tancat en si mateix, hi ha moltes coses per explorar. I per explotar. I per iniciar reaccions en cadena. Moltes.

Però, és clar, com diria Rudyard Kipling, <això és una altra història>.

Primer logotipus de l'empresa Apple: Newton amb una poma caient de l'arbre.

Eva

Isaac Newton

Steve Jobs

Les tres pomes que, metafòricament, van canviar la història de la ciència i el coneixement.

Les concepcions sobre el sexe impregnen la cultura, l'art, la llengua i els costums.

Al Déu bíblic no li agradava que els humans adquiriren coneixement ni que el pecat es poguera menjar.

La de Newton no seria la darrera poma que catalitzaria grans canvis en l'accés al coneixement global per part de la humanitat. El 1976 Steve Jobs va crear el primer ordinador personal i el nom que li va posar va ser justament Apple, "poma".

Podria haver sigut una figa, però sembla que la poma ha guanyat la partida.